

УДК 159.922

DOI <https://doi.org/10.30970/2522-1876-2020-6-1>

ПСИХОЛОГІЧНО-ПРАВОВІ ОСОБЛИВОСТІ СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ПАТРУЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ

Вадим Барко

*Державний науково-дослідний інститут Міністерства внутрішніх справ України,
вул. Є. Гуцала, 4-а, м. Київ, Україна, 05001
e-mail: barkowork@ukr.net*

Володимир Остапович

*Державний науково-дослідний інститут Міністерства внутрішніх справ України,
вул. Є. Гуцала, 4-а, м. Київ, Україна, 05001
e-mail: barkoua@ukr.net*

У статті розглядаються психологічно-правові особливості діяльності працівників підрозділів патрульної поліції Національної поліції України. Описано головні структурні компоненти професіограми патрульного офіцера, зокрема загальна характеристика діяльності, посадові функції й повноваження, умови праці тощо. Відзначено, що поліцейські патрульної поліції здійснюють професійну діяльність в особливих умовах, професія висуває підвищені вимоги до знань, умінь та індивідуальних якостей працівників. Показано, що поліцейський патрульної поліції провадить свою діяльність на принципах верховенства права, дотримання прав і свобод людини, законності, відкритості та прозорості, політичної нейтральності, взаємодії з населенням на засадах партнерства. Визначено основні характеристики, які вирізняють професію патрульного поліцейського серед інших видів професійної діяльності. Представлено описову психограму професії, що включає перелік власне психологічних характеристик та професійно важливих особистісних якостей поліцейського. На основі широкого експериментального дослідження представлено вимоги професії до знань, умінь, компетентностей працівників підрозділів патрульної поліції. У статті також наведено вимоги професії до сенсорно-перцептивної сфери, загальних і спеціальних здібностей, рис темпераменту і характеру, мотивації та емоційно-вольових якостей патрульного поліцейського. Представлено узагальнену психограму професії, яка включає у себе основні психологічні характеристики професійної діяльності поліцейських: мотиви професійного вибору, вимоги до психомоторних процесів і нервової системи, творчих та комунікативних здібностей, особистісних характеристик. У статті також представлено психологічний інструментарій, призначений для діагностики професійної придатності поліцейських, наведено рекомендовані для успішної професійної діяльності показники і психологічні протипоказання до професійної діяльності.

Ключові слова: Національна поліція, поліцейський патрульної поліції, психологічна придатність, компетентність, мотивація, особистісні якості, здібності.

Постановка проблеми. Сьогодні правоохоронний орган України – Національна поліція – перебуває у стані реформування. Очікується підвищення ефективності її діяльності, забезпечення підбору персоналу з високим рівнем професійної придатності і психологічної готовності до діяльності, досягнення вагомих результатів у боротьбі зі злочинністю, в охороні публічної безпеки і порядку. Особливого значення набуває вирішення завдання поліпшення психологічного забезпечення діяльності підрозділів Національної поліції України, у тому числі найбільш масових – підрозділів патрульної поліції (ПП).

Відповідно до законодавства, останні виконують важливі правоохоронні функції у складі Національної поліції України (НПУ), до знань, умінь, компетентностей та особистісних якостей поліцейських висуваються підвищені вимоги [1–3].

Стан дослідження проблеми. Завдяки дослідженням вітчизняних науковців, серед яких – О. Бандурка, В. Барко, Ю. Ірхін, Т. Нещерет, О. Шаповалов та ін., розроблено професіограми деяких правоохоронних професій, методики професійно-психологічного відбору кандидатів на службу в МВС України [6; 8] Зарубіжні дослідники також приділяли увагу проблемам психологічного забезпечення діяльності підрозділів поліції (D. Bufkin, D. Garland, C. Call, S. Owen, S. Housman, K. Hayes та ін.) [9–12]. Проте психологічне вивчення діяльності поліцейських патрульної поліції до цього часу не проводилося, тому дослідження психологічно-правових аспектів їхньої службової діяльності та розроблення сучасної науково обґрунтованої професіограми працівників підрозділів ПП є актуальними завданнями.

Мета і завдання дослідження. Метою статті є визначення психологічних і правових засад діяльності офіцерів патрульної поліції, розроблення психограми патрульного Національної поліції України як масової поліцейської професії. Для досягнення мети потрібно виконати такі *завдання*: а) проаналізувати нормативні документи, які регламентують діяльність поліцейських; б) установити основні посадові обов'язки і компетентності патрульного поліцейського; в) визначити психологічні характеристики службової діяльності; г) розробити психограму діяльності поліцейського патрульної поліції. Дослідження проводилося впродовж 2019 року й охопило понад 300 поліцейських (чоловіків і жінок віком від 22 до 40 років) із 15 областей України. Застосовувався комплекс якісних і кількісних методів збору й аналізу інформації, аналізувалися законодавство та документи, що регламентують діяльність патрульних поліцейських, психодіагностичний інструментарій, який використовувався з метою добору і призначення на посади. Також проводилися інтерв'ю з керівниками поліцейських підрозділів в областях України, психологічне тестування, анкетування, бесіди, вивчалася система професійного добору на посади патрульних поліцейських.

Наукова новизна дослідження. Уперше встановлено психологічно-правові особливості службової діяльності поліцейських патрульної поліції Національної поліції України, розроблено психограму даної професії.

Виклад основного матеріалу. За Національним класифікатором України «Класифікатор професій» ДК 003:2010 посада поліцейського патрульної поліції віднесена до розділу 3 «Фахівці», код підкласу – 3451, назва класифікаційного угруповання – «Інспектори правоохоронних органів та фахівці із дізнання», код КП (згідно з покажчиком професійних назв робіт за кодами професій) – 3451, професійна назва роботи – «Інспектор (органи внутрішніх справ)» [2].

Дослідженням установлено, що офіцери патрульної поліції виконують важливі правоохоронні завдання, зокрема: патрулювання території обслуговування з метою забезпечення публічної безпеки і порядку; первинне реагування на повідомлення про правопорушення; надання невідкладної допомоги, зокрема домедичної допомоги особам, які постраждали внаслідок правопорушень, нещасних випадків; припинення виявлених кримінальних та адміністративних правопорушень; розгляд справ про адміністративні правопорушення, застосування заходів адміністративного впливу до правопорушників; затримання осіб на підставах і в порядку, передбачених законодавством; охорону місця події з метою забезпечення подальшого розслідування, а також уживають заходів щодо охорони та збереження місця події в первинному, незміненому стані до прибуття уповноважених осіб, зокрема слідчих оперативних груп тощо [3].

У сфері забезпечення безпеки дорожнього руху патрульний поліцейський під час несення служби здійснює також: організацію безпечного та безперешкодного дорожнього руху; контроль над дотриманням учасниками дорожнього руху правил, норм і стандартів; з'ясування обставин, що призвели до дорожньо-транспортної пригоди; регулювання дорожнього руху, забезпечення організації руху транспортних засобів і пішоходів; розшук транспортних засобів, водії яких зникли з місця скоєння ДТП, та транспортних засобів, які викрадені; надання практичної допомоги учасникам дорожнього руху; профілактику, попередження та припинення злочинів і адміністративних правопорушень у сфері дорожнього руху тощо.

У сфері забезпечення публічної безпеки і порядку патрульний поліцейський під час несення служби здійснює також: забезпечення публічної безпеки і порядку під час проведення масових заходів; співпрацю із суспільством, реалізуючи підхід «поліція та громада», запобігання вчиненню правопорушень та встановлення довірливих відносин між поліцією та населенням; виконує інші функції, спрямовані на реалізацію своїх завдань [3; 4].

Із нормативних документів Національної поліції випливає, що поліцейський патрульної поліції *провадить свою діяльність на принципах* верховенства права, дотримання прав і свобод людини, законності, відкритості та прозорості, політичної нейтральності, взаємодії з населенням на засадах партнерства. Поліцейські патрульної поліції *керуються в роботі*: Конституцією України, законами України «Про Національну поліцію», «Про Дисциплінарний статут Національної поліції України», «Про запобігання корупції», «Про захист персональних даних», «Про доступ до публічної інформації», «Про звернення громадян», «Про дорожній рух», Кодексом України про адміністративні правопорушення, Кримінальним процесуальним кодексом України, Постановою КМУ «Правила дорожнього руху», Положенням про Департамент патрульної поліції, нормативно-правовими актами, що регламентують діяльність Департаменту, іншими актами законодавства України, нормативними актами Міністерства внутрішніх справ України та Національної поліції України [3; 4].

Дослідження показало, що діяльність поліцейського патрульної поліції пов'язана з високою фізичною та психоемоційною напруженістю. Діяльність поліцейського патрульної поліції здійснюється відповідно до графіку й є позмінною. Основні складники професійної діяльності поліцейського патрульної поліції та часові витрати робочого дня на виконання основних завдань розподіляються так: патрулювання – 85%; підготовка до патрулювання – 5%; здавання зміни – 5%; інші завдання – 5%.

До основних чинників, які викликають втому в діяльності поліцейського патрульної поліції, належать: тривале перебування в стані емоційного і фізичного навантаження; значний обсяг та різноманітність функціональних обов'язків; велика кількість контактів із людьми; переважно індивідуальний характер роботи; шкідливі для здоров'я умови праці; обмежений час для відпочинку.

Узагальнення змісту, характеру, методів діяльності поліцейських патрульної поліції дає змогу визначити *основні її характеристики*, які вирізняють її серед інших видів професійної діяльності. До них належать: широкий спектр завдань професійної діяльності; часта зміна об'єктів професійної діяльності; одноосібність у прийнятті рішень і висока відповідальність за них; владні повноваження; висока інтенсивність професійних взаємодій; постійні просторові переміщення у межах визначеної ділянки місцевості; виконання інших повноважень, передбачених нормативно-правовими актами МВС.

Професійну діяльність поліцейського патрульної поліції супроводжує низка *негативних чинників*, до яких належать: значні фізичні й психічні навантаження; порушення регламентованого режиму праці та відпочинку; тривалість робочого часу може значно

перевищувати встановлені нормативи; загроза життю, часті стресові та конфліктні ситуації; ризик зараження в процесі службової діяльності небезпечними захворюваннями.

Для успішного виконання обов'язків патрульний поліцейський потребує багатьох правових, педагогічних, психологічних знань, спеціальних умінь [6–8].

Ключові компетентності поліцейського патрульного як працівника поліції такі: відповідальне ставлення до службової діяльності; здатність працювати в команді; дотримання професійної етики; здатність запобігати конфліктним ситуаціям; адаптивність і витривалість; самостійність прийняття рішень; здатність діяти в нестандартних ситуаціях; уміння планувати службову діяльність; здатність виокремлювати головне в службовій діяльності; прагнення самовдосконалюватися. *Загальнопрофесійні компетентності* поліцейського патрульного як працівника поліції: знання основ конституційного права; дотримання вимог забезпечення прав і свобод людини та громадянина; знання основ антикорупційного законодавства; дотримання норм професійної етики; дотримання толерантності та принципу недискримінації в роботі; здатність ефективно спілкуватися; стресостійкість; здатність ефективно взаємодіяти з населенням; дотримання вимог законодавства щодо запобігання та протидії домашньому насильству; знання Правил дорожнього руху; дотримання положень законодавства про охорону праці та безпеки життєдіяльності; знання правових та організаційних основ діяльності Національної поліції; уміння оформляти службові документи.

Результати психодіагностичного обстеження поліцейських патрульної поліції показали, що успішне оволодіння професією та ефективність подальшої діяльності значною мірою залежать від ступеня сформованості головних *професійно важливих якостей*, що визначаються такими ознаками (перераховані за рангом важливості): 1) високий або середній рівень комунікативних здібностей; 2) середній та вищий за середній рівень загальних здібностей (вербального та невербального інтелекту, креативності); 3) середньо-сильний, середньо-слабкий або сильний тип нервової системи, високий або середній рівень її лабільності; 4) високий рівень розвитку спеціальних професійних здібностей; 5) сформованість характерологічних рис (спонтанність, сміливість, впевненість, оптимізм, наполегливість, самоконтроль, сумлінність; відкритість досвіду; помірна поступливість та середній рівень екстравертованості); 6) середній або високий рівень самоактуалізації; 7) наявність у мотиваційному профілі прагнення до: цікавої та суспільно-корисної праці; визнання з боку інших людей, досягнення успіху; самостійності, автономності та самовдосконалення; чіткого структурування роботи, наявності зворотного зв'язку; постановки в діяльності складних цілей; 8) сформованість емоційно-вольових якостей (здатність долати труднощі, брати на себе відповідальність, емоційна стійкість у стресових ситуаціях); 9) достатній рівень розвитку пізнавальних процесів (сприйняття, уваги, пам'яті, мислення); 10) достатній рівень психомоторних властивостей (простої реакції та реакції на рухомий об'єкт); 11) достатня чутливість аналізаторів (зорового, слухового, дотикового, нюхового).

Дослідження дало змогу визначити основні *психологічні та психофізіологічні протипоказання до оволодіння професійною діяльністю, а саме*: недостатній рівень функціональної активності мозку й адаптивних резервів організму (величина омега-потенціалу або нижча за 20 мВ, або перевищує 40 мВ); недостатня швидкість простої зорово-моторної реакції (ПЗМР) (перевищує 230 мс) і реакції на рухомий об'єкт (РРО) (середнє значення величини відхилень перевищує 50 мс); слабкий тип нервової системи; низький рівень лабільності нервової системи (за теппінг-тестом менше 160 дотиків); недостатній рівень розподілу і швидкості переключення уваги (під час виконання тесту Грюнбаума час перевищує 20 секунд, кількість помилок – більше двох); низький рівень складників інтелектуального потенціалу (за тестом Амтхауера вербального інтелекту – не менше 100,

Таблиця 1
Узагальнені психодіагностичні нормативи для визначення профпридатності поліцейських пагрульної поліції

№	Індивідуально-психологічні особливості	Параметри, що досліджуються	Психодіагностичні методики	Нормативи професійної придатності
1	Мозкова активність	Рівень функціональної активності мозку	Методика визначення омега-потенціалу мозку	Величина омега-потенціалу знаходиться в інтервалі 20–40 мВ
2	Психомоторні процеси	Швидкість простої зорово-моторної реакції (ПЗМР) Швидкість реакції на рухомий об'єкт (РРО)	Методика визначення швидкості ПЗМР Методика визначення швидкості РРО	Швидкість ПЗМР не більше 230 мс Середнє значення величини відхилення не перевищує 50 мс
3	Властивості нервової системи	Сила і лабільність нервових процесів	Теплінг-тест	Середньо-сильна або сильна нервова система; висока чи середня лабільність нервових процесів (кількість дотиків за 30 с – більше 160)
4	Агенційні процеси	Особливості розподілу і переключення уваги Особливості пам'яті	Тест Грюнбаума Тест «Запам'ятовування 10 слів»	Час виконання тесту не перевищує 20 с, кількість помилок – не більше двох Висхідний тип кривої запам'ятовування, кількість зафіксованих слів у першій спробі – не менше 6, наприкінці – не менше 8
	Загальні здібності	Рівень вербального і невербального інтелекту	Тест Амтхауера	Середній або високий рівень вербального інтелекту (не менше 100 одиниць IQ); середній або високий рівень невербального інтелекту (не менше 105 одиниць IQ)
6	Особливості творчого потенціалу	Рівень креативності	Тест Меде–Піорковського	Високий чи середній рівень креативності (показник швидкості (кількості речень) – не менше 4, оригінальності – не менше 6)
7	Комунікативні здібності	Тип міжособистісної взаємодії, лідерський потенціал	Тест Лірі	Показники не перевищують 9 балів. Переважає у профілі октантів: 1 (домінування), 2 (незалежність), 7 (компромисність), 8 (відповідальність)
8	Особливості характеру та темпераменту	Акцентуації характеру	Опитувальник Леонгарда-Шмишека	Відсутність ознак акцентуації (показники не перевищують 17 балів); переважає стеничних рис, контроль поведінки та реагування
		Провідні тенденції, стійкі стрижневі якості особистості	Індивідуально-типологічний опитувальник (ІТО)	Стеничний тип реагування. Показники шкал 1–4 – в інтервалі 4–7 балів, а шкал 5–8 – не перевищують 7 балів
		Екстраверсія, нейротизм, поступливість, сумлінність, відкритість	ОВП	Низький рівень нейротизму – не вище 20 балів; поступливість – не вище 40; сумлінності – не менше 35, відкритості – не менше 35
9	Спрямованість особистості	Мотиваційний профіль	Тест Річі–Мартіна	Переважає мотивів суспільно-корисної праці; визнання з боку інших, досягнення успіху; самостійності, самовдосконалення
		Рівень самоактуалізації	Опитувальник Джексона – Крендалла	Високий рівень самоактуалізації (показники не нижче 37 балів)
10	Професійно важливі якості	Властивості особистості	Опитувальник Ліпмана (оцінка експертів)	Значущість якостей (за рангом): 1) волювої, 2) мовленнєві, 3) атентційні, 4) милостинні, 5) спостережливість, 6) комунікативні, 7) емоційні, 9) психомоторні, 10) мнемічні.

невербального – не менше 105 одиниць IQ); низькі показники креативності (швидкість – менше 4 балів, оригінальність – менше 6); недостатній рівень сформованості комунікативних здібностей (за тестом Лірі показники октантів перевищують 9 балів); низький рівень самоактуалізації та мотивації досягнення (за опитувальником Джонма-Крендалла); домінування мотивації уникнення невдачі та мотивів, не пов'язаних зі змістом службової діяльності (за тестом Річі-Мартіна); акцентуації характеру і темпераменту (за опитувальником Леонгарда – Шмішека – більше 17 балів за будь-яким із типів); негативні характерологічні риси (наявність в особистісному профілі індивідуально-типологічного опитувальника Л. Собчик (ІТО) підвищених шкал гіпостенічного типу реагування: 7, 6, 5 – більше 5 балів) і високих показників за шкалами стеничного типу реагування: 2, 3, 4 – більше 7 балів); негативні емоційно-вольові якості (конфліктність, побоювання труднощів, нездатність брати на себе відповідальність, емоційна нестійкість у стресових ситуаціях тощо); низький рівень розвитку спеціальних професійних здібностей; дефекти і порушення діяльності аналізаторів (зорового, слухового, дотикового, нюхового); порушення або низький рівень сформованості пізнавальних процесів (сприйняття, уваги, пам'яті, мислення).

У табл. 1 наведено отримані на основі дослідження узагальнені психодіагностичні нормативи, які можливо використовувати для визначення професійної придатності поліцейських до службової діяльності.

Висновки. Таким чином, проведено дослідження психологічно-правових засад службової діяльності поліцейських патрульної поліції. Поліцейські здійснюють діяльність у складних умовах, професія висуває підвищені вимоги до знань, умінь та індивідуальних якостей фахівців, вони працюють на принципах верховенства права, дотримання прав і свобод людини, законності, відкритості та прозорості, політичної нейтральності, взаємодії з населенням. Психограма професії патрульного включає у себе перелік психологічних характеристик та професійно важливих особистісних якостей поліцейського: мотивів професійного вибору, вимог до психомоторних процесів і нервової системи, творчих і комунікативних здібностей, особистісних характеристик, які важливо враховувати під час проведення професійного добору поліцейських. Представлено психодіагностичний інструментарій, рекомендовані для успішної професійно діяльності нормативи, і психологічні протипоказання до професійно діяльності, які доцільно використовувати з метою діагностики професійної придатності поліцейських.

Список використаної літератури

1. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 40–41. Ст. 379. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/580-19> (дата звернення: 03.02.2020).
2. Національний класифікатор України «Класифікатор професій» ДК 003:2010, затверджений Наказом Держспоживстандарту України від 28.07.2010 № 327 (чинний від 01.11.2010). URL: https://hrliga.com/docs/327_KP.htm (дата звернення: 03.02.2020).
3. Про затвердження Положення про Департамент патрульної поліції : Наказ МВС України від 06.11.2015 № 73 (у редакції Наказу Національної поліції від 31.10.2016 № 1114 «Про внесення змін до Положення про Департамент патрульної поліції»). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0559-17> (дата звернення: 03.02.2020).
4. Про затвердження Положення про патрульну службу МВС : Наказ МВС України від 06.11.2015 № 796. *Офіційний вісник України*. 2015. № 54. С. 203. Ст. 1767, кодакта 77561/2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0777-15> (дата звернення: 03.02.2020).
5. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Почотна редакція від 30.09.2016. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30 (від 23.07.1996). Ст. 141. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 03.02.2020).

6. Професіограми за основними видами поліцейської діяльності : науково-практичний посібник / В.П. Остапович та ін. ; за заг. ред. проф. В.О. Криволапчува. Київ : ФОП Кандиба Т.П., 2018. 244 с.
7. Собчик Л.М. Психология индивидуальности. Санкт-Петербург : Речь, 2003. 624 с.
8. Професіографічний опис основних видів діяльності в органах внутрішніх справ України : практичний посібник / В.І. Барко та ін. Київ : КНУВС, 2007. 100 с.
9. Bouchard C., Blair S.N., Haskell W.L. Physical activity and health. Champaign : Human Kinetics, 2007. 410 p
10. Cochaine R.E., Tett R., Vandecreek L. Psychological Testing and the Selection of Police Officers A National Survey. *Criminal Justice and Behavior*, 30(5):511-537 · October 2003. URL: <https://www.researchgate.net/publication/247743668>.
11. Dunnette M.D., Borman W.C. Personnel Selection and Classification Systems. *Annual Review of Psychology*. 1979. Vol. 30. № 1. P. 477–525. DOI : <https://doi.org/10.1146/annurev.ps.30.020179.002401>.
12. Practical Issues in the Use of Personality Tests in Police Selection / V. Gerald et al. *Public Personnel Management*. 2003. Volume 32. № 4. DOI : <https://doi.org/10.1177/009102600303200403>.

PSYCHOLOGICAL AND LEGAL ASPECTS OF PATROL POLICE OFFICERS' ACTIVITY

Vadym Barko

*State Research Institute of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine,
4-a, Ye. Hutsala Str., Kyiv, Ukraine, 05001
e-mail: barkowork@ukr.net*

Volodymyr Ostapovych

*State Research Institute of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine,
4-a, Ye. Hutsala Str., Kyiv, Ukraine, 05001
e-mail: barkoua@ukr.net*

The article deals with the psychological and legal peculiarities of activity of the patrol police units of the National Police of Ukraine. The main structural components of the patrol officer's profession are described, in particular, the general characteristics of activity, job functions and powers, working conditions, etc. It is noted that the police patrol police carry out their professional activity in special conditions, the profession puts increased demands on the knowledge, skills and individual qualities of employees. It is shown that the patrol police officer conducts his activity on the principles of rule of law, respect for human rights and freedoms, legality, openness and transparency, political neutrality, interaction with the population on the basis of partnership. The main characteristics that distinguish the profession of patrol police officer among other types of professional activity are defined. A psychogram of the profession is presented, which includes a complete description of the psychological characteristics and professionally important personal qualities of the police officer. On the basis of wide experimental research, the requirements of the profession to the knowledge, skills and competencies of patrol police officers are presented. The article also describes the requirements of the profession to the sensory and perceptual sphere, general and special abilities, traits of temperament and character, motivation and emotional and volitional qualities of the patrol officer. The generalized psychogram of the profession is presented as well, it includes the basic psychological characteristics of police officers' professional activity - motives of professional choice, requirements for psychomotor processes and nervous system, creative and communicative abilities, personal characteristics. The article also presents a psychological toolkit designed to diagnose the professional readiness of police officers, provides indicators that are recommended for successful professional activity and psychological contraindications to professional activity.

Key words: National Police, Patrol Police, Psychological readiness, Motivation, Personal qualities, Abilities.